

NS-Verbrecher und Staatssicherheit

Henry Leide: *NS-Verbrecher und Staatssicherheit. Die geheime Vergangenheitspolitik der DDR. Vandenhoeck & Ruprecht 2005. Side 448. ISBN: 3-525-35018-X.*

Antifascismen var et stærkt brand for den tidligere Tyske Demokratiske Republik (DDR). Det kan folk, der har deltaget i delegationsrejser i landet, besøgt en Østersøuge eller blot ved lejlighed bladret i det dansk-sprogede østtyske propagandaskrift *DDR-revy*, skrive under på. SED-styret udnyttede alle muligheder for at gøre opmærksom på "Arbejder- og bondestatens" såkaldt antifascistisk-demokratiske baggrund. Det drejede sig naturligvis om legitimitet. SED's magt hvilede på sovjetiske bajonetter, et forhold ledelsen var pinligt bevidst om. Konkurrenceforholdet til Vesttyskland understregede behovet for at afstive statsideologien. Vesttyskerne havde nu en gang det, DDR ikke havde, nemlig demokrati og buldrende økonomisk fremgang. Til den både nationale og internationale tvekamp stillede østtyskerne op med antifascisme og socialisme.

Antifascismen var i denne sammenhæng det mest håndgribelige argument. Det gjaldt naturligvis ikke mindst i 1950'erne og 1960'erne, hvor den Anden Verdenskrigs fortrædeligheder endnu var i levende erindring. Samtidig var den erhvervsaktive arbejdsstyrke i Tyskland i de år i meget vidt sammenfaldende med 1930'erne og 1940'ernes. Det betød, at der var mulighed for personsammenfald i folks arbejdsopgaver. Var man jurist, politimand eller skolelære i 1940, var man det ofte også i 1950.

Opgaverne skulle løftes, hvis samfundet skulle fungere. Det stillede både Vest- og Østtyskland over for den vanskelige opgave, at man skulle forholde sig til den store gruppe af mennesker, der i et eller andet omfang havde støttet op om Hitler-regimet. Det drejede sig om en meget stor og broget skare fra den nazistiske nabo og SA-manden på gaden til mennesker, der havde blod på hænderne til over begge albuer. Her valgte de to Tysklunde to forskellige strategier. Vesttyskland tilstræbte en stille reintegration af det gamle regimes mænd med enkelte undtagelser. I øst markerede man et total nybrud. Her ville man starte på en frisk ved genopbygningen af det nye socialistiske "morgendagens samfund". Sammen med den sovjetiske besættelsesmagt stoppede man titusinder af faktiske eller indbildte nazistiske forbrydere i interneringslejre – eller skibbede dem videre til Sovjet.

Parallelt med straffen af de tidligere nazister, søgte SED at opbygge en ny elite i sin stat. Kernen heri var det tyske kommunistparti, der tidligt havde gjort front mod Hitler, og hvor mange medlemmer betalte prisen i KZ-lejrene eller ved mange års eksil i udlandet. Flere studier har i de seneste år dokumenteret, at det i strategiske sektorer som forsvar, efterretningstjenester og udenrigsministeriet lykkedes at opbygge en egen loyal DDR-modelite bestående af gamle kommunistiske kadre og den unge generation, der gjorde lynkarriere.

Sin demonstrative og ritualiserede distancering fra den nazistiske fortid brugte DDR effektivt over for det nationale og ideologiske modstykke Vesttyskland. Igennem en lang række af kam-

Anmelderredaktion:
Chris Holmsted Larsen
Poul-Henrik Jensen
Svend Rybner
Thomas Wegener Friis

pagner gjorde man sit yderste for at udstille den personelle kontinuitet mellem Vesttyskland og Hitler-Tyskland. Det skete med den klare intension at afsløre det kapitalistiske Vesttyskland og i et større perspektiv Vesten som helhed som fascistiske, revanchister og imperialister, og dermed som de moralske arvtagere efter Hitler. Al snak om demokrati i Vest måtte som følge heraf fremstå meningsløs, da der ifølge den østtyske propaganda – såkaldt “udlandsinformation” – var tale om naziforbrydere med et tyndt lag nyrehvervet amerikansk sminke. Mens DDR priste sig selv som “fredens stat”, så hamrede de i en sådan grad løs på Forbundsrepublikken “at man kunne få det indtryk, at Hitler var vesttysker” (S. 12).

I omverdenen lykkedes det DDR at opnå imagemæssig goodwill på den antifascistiske konto, samtidig med, at også sværtningen havde nogen effekt. Det skyldes ikke mindst, at der faktisk var hold i nogle af beskyldningen om, at Vesttyskland led af noget af et kollektivt hukommelsestab. Det førte i slutningen af 1960’erne til en brat opvågning, hvor postkrigsgenerationen afkrævede deres forældre svar på og opgør med fortiden. På den måde kom DDR klart utilsigtet til at bidrage til at sætte en debat i gang, der i sidste ende var med til at modne demokratiet i Vesttyskland.

I sin bog om DDR’s Ministerium for Statssikkerhed og naziforbrydere inviterer Henry Leide om bag facaderne af den østtyske antifascisme. Her udviskes i nogen grad det glansbillede af den antifascistiske mønsterstat, som DDR yndede at male af sig selv. En væsentlig årsag til, at det billede i dag står for fald, er

Ministeriet for Statssikkerhed. Det østtyske sikkerhedsvæsen led af en udpræget samlermani. Fra den Anden Verdenskrigs afslutning og helt frem til den østtyske stats sammenbrud, puklede sikkerhedsfolkene som små flittige egern med at sanke arkivmaterialer fra tiden 1933-1945. I første omgang gjaldt det om at grave arkiverne ud af det Tredje Rigets rygende ruiner. Men herefter fortsatte den vilde jagt, hvor dokumenter blandt andet blev smuglet fra Vestberlin til Østberlin. Fra statslige og lokale arkiver forsvandt samlinger ned i statssikkerhedens gemmer. Også andre samlinger blev afhentet eller “udlånt” til MfS fra sygehuse eller for eksempel østtyske Røde Kors. Når Sovjetunionen leverede arkivalier tilbage, som besættelsesstyrkerne havde erobret i 1945, fandt de ligeledes deres vej ned i statssikkerhedens panserskabe. Op gennem DDR-tiden hentede grupper af MfS-officerer yderligere mikrofilmmede dokumenter hjem fra de socialistiske broderlande Polen og Tjekkoslaviet.

Statssikkerhedens indsamling betød i vidt omfang, at disse samlinger var lukket for viden-skaben. De tjente ikke historiske, men derimod operative efterretningsmæssige formål. En følge heraf var, at de samlinger MfS fik i hænderne oftest blev splittet op efter det efterretningshensyn til opklaring af spørgsmålet “Hvem er hvem?”, hvorved statssikkerhedens arkiv afgørende fraveg normale proviensprincipper. Først efter den tyske genforening er der gjort forsøg på at føre disse samlinger tilbage til deres oprindelige tilstand og gøre dem anvendelig for historieforskningen. At statssikkerheden ikke gav meget for den slags

fremgår tydeligt af den reaktion, en ledende MfS-officer havde på området på det østtyske militærs bestræbelser på at få overført samlinger til DDR’s “Deutsche Militärarchiv”. Indigneret beklagede MfS-manden, at militærarkivets leder Oberst Sudanski “tænker først og fremmest som arkivar og historiker og på historisk bearbejdning af samlingerne og ikke på deres betydning for løsningen af aktuelle politiske opgaver” (S. 180). Det var helt åbenlys ikke nogen ros.

MfS’ beslaglæggelse af de historiske arkiver betød imidlertid ikke, at offentligheden ikke fik dem at se. “Åbenheden” var imidlertid udpræget selektiv og politisk betinget. MfS gennemarbejdede flere gange samlingerne for at få stof til kampagner mod vesttyske politikere eller embedsmænd. Det arbejde foregik ofte i samarbejde med samvirke med MfS’s udlandstjeneste HVA’s afdeling X, den såkaldte desinformationsafdeling.

Ifølge MfS-officererne selv blev de store mængder arkivmateriale effektivt udforsket med henblik på at føre krigsforbrydere til doms. Men det var ikke hovedreglen, at DDR’s statssikkerhed prioriterede retshåndhævelsen over for de nazistiske forbrydelser højest. Ganske vist medvirkede sikkerhedsfolkene i årene umiddelbart efter krigen til efterforskningen, der førte frem til massedomfældelserne ved de såkaldte Waldheimprocesser i 1950, hvor DDR i ruf fik dømt over 3000 internerede, der afventede dom. De 24, der blev dødsdømt og henrettet, trak klart de korteste strå. Ganske vist fik de øvrige dømt hårde fængselsstraffe, men allerede få år efter var de på fri fod igen. Lige så hurtigt dommene var fældet, lige

så hurtigt behandlede en amnesti-kommission med blandt andet deltagelse af den daværende stedfortrædende minister for statsikkerheden, Erich Mielke. Dermed var den væsentligste del af retsopgøret efter Nazismen overstået for DDR, om end der faldt enkelte lejlighedsdomme, når DDR havde behov for at styrke sin internationale, moralske stjerne.

En spektakulær senere dom var sagen mod Heinz Barth, en tidligere SS-Obersturmführer som DDR i 1983 dømte til livsvarigt fængsel for deltagelse i Oradour-massakren i Frankrig. Tilsvarende sager førte imidlertid ikke til, at man indledte retslige skridt. Snarere tværtimod, da hele det juridiske efterspil en gang for alle var overstået, og statsledelsen havde besluttet sig for, at forbryderne holdt til i Vesten. Henry Leide viser, hvordan statsikkerheden har set igennem fingre med ganske alvorlige forbrydelse og ligefrem modarbejdet mulighederne for efterforskningen i Vesten.

Statssikkerhedens villighed til at lade krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden slippe upåtalte hen er den alvorlige anklage, Leide retter mod SED-styrets efterretningstjeneste. Tilsyneladende stillede MfS sig oftest tilfreds med at vide, at de vidste, hvad der foregik. Så længe statssikkerheden kunne opklare spørgsmålet "hvem er hvem?", var der tilsyneladende ingen grund til reelt at opklare de forbrydelser, også DDR-borgere havde gjort sig skyldige i før 1945. MfS holdt sig ej heller tilbage fra at bestræbe sig på at hverve så mange af fortidens syndere som agenter som muligt. Herved fik de mulighed for at

loyalitet over for den socialistiske stat. En af forklaringerne på hvervninger af for eksempel tidligere Gestapo-folk som agenter var, at deres profil var særligt egnet til at infiltrere vesttyske efterretningsnetværker i øst og vest. At de så kunne have mord og tortur, også på kommunister, på samvittigheden – nå ja. Det paradoksale ved den fremgangsmåde var, at det netop var den meget pragmatiske holdning, som DDR i sin propaganda angreb Vesttyskland for. Lidt usmageligt bliver det unægteligt, når Leide dokumenterer, hvordan MfS-folkene i arbejdet med agenter med begrund i Gestapo kunne rose dem for deres professionalitet.

Den østtyske pragmatisme kommer også op til overfladen i behandlingen af læger, der havde været involveret i nazisternes "Eutanasi"-projekt. Begyndte man at rage op i de sager, risikerede man blot at gode faglige kræfter tog benene på nakken og flygtede til Vesttyskland. Derudover gjorde endnu en bekymring sig gældende. Afsløringer af naziforbrydere i DDR ville kun få billedet af DDR som antifascistisk mønsterstat til at krakelere, derfor skulle MfS meget nøje vurdere, om man virkelig ønskede at dømme folk med risiko for at skade sin egen stats image. En ledende MfS-oberst, – den siden hen berygtede general Kienberg, en af de hovedansvarlige for undertrykkelsen af oppositionen – gav i 1960 luft for de overvejelser i forbindelse med henlæggelsen af netop en Eutanasi-sag, idet han ytrede, at "sagen skal pt. ikke undersøges, fordi den vil tilføje os større skade end gavn". (s. 335).

Bekymringen for DDR's internationale image og dermed tro-

værdigheden for kampagnerne mod Vesttyskland vejede tungt. Officielt hed det sig, at de fleste krigsforbrydere var flygtet til Vesten (hvor de ifølge SED hørte hjemme) før Berlin-muren. Reelt viste det sig, at en række krigsforbrydere levede normale liv i DDR. Det kom for eksempel til syne i operation "Konzentration" i 1965, hvor MfS ledte efter smuds til kampagnerne mod Vesttyskland. Resultatet af operationen var, at man fandt frem til 202 vesttyskere, der var værd at forske videre i, men også 124 DDR-borgere.

En af følgerne af DDR's imagebeskyttelse var, at staten søgte at holde DDR-borgere ude af vestlige processer. Det gik så langt, at MfS ønskede materiale, som Folkerepublikken Polen ville stille til rådighed for Vesttyskland i forbindelse med krigsforbryderprocesser, udleveret til gennemsyn og godkendelse. MfS ville undgå, at polakkerne udleverede dokumenter, der kunne bringe DDR-borgere i Vestens søgelys og derved skade billedet af DDR.

Det antifascistiske DDR's forsøg på at fejle dele af fortiden ind under et ganske rummeligt gulvtæppe faldt en hel del antifascister og ofre for nazisme for brystet. Også officerer inden for statsikkerheden, der havde oplevet historien på egen krop. Men der var ikke meget plads til kritik. Leide dokumenterer dette med et overbevisende eksempel på et KZ-offer, der på grund af protester over den manglende handling bag de antifascistiske paroler, gik fra at være SED-medlem og ordenshåndhæver i Folkepolitiket til at blive overvåget af Statssikkerheden og mistænkt modstander af regimet.

Henry Leide er ansat hos *Lan-*

desbeauftragte für Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehem. DDR i Rostock, altså den regionale afdeling af Stasi-arkivet i det nordligste Bezirk i det tidligere DDR. Det betyder, at han i forhold til eksterne forskere har ekstraordinær let adgang til den meget bureaukratiske arkivinstitutions samlinger. Det kan være en gave for en forsker, fordi de åbner alle muligheder for at give sig i kast med kilderne. Det kan også være et problem, da det slår dørene op for en detaljeringsmæssig overflod, der kan være svær at håndtere. Leide har nok været belastet af sidstnævnte. Stasiarkivet har i sin forskningsafdeling medarbejdere, der ikke var skolede historikere, men til gengæld havde en fortid i modstanden mod DDR-regimet. Det kan desværre godt mærkes i Leides bog. Selvom der er tale om et fortjenstfuldt værk, så mangler der analytisk og fortælleteknisk skarphed. Det gælder særligt for bogens sidste 200 sider, der er uhyre rige på egentlig spændende og til tider hårrejsende historier. Men man ender meget let med at fare vild i de mange, mange navne – og til sidst er det noget vanskeligt at huske, hvem der var Schmidt, og hvem der var Meyer? Og hvad det lige betød. Her kunne forfatteren uden at genere læseren have grebet ind, tyndet ud og sat i perspektiv. Og hvad med et billede? 450 sider uden et enkelt åndehul, hvor øjnene kan hvile og tankerne fare er en unødigt hård ufordring.

Tilbage står ikke desto mindre, at Leide har skrevet en vigtig bog, om et interessant emne. Koblingen mellem samtidshistorie og politik, og statsmagtens omgang med den problematik og sine borgere er til stadighed ak-

tuel. Det er et tema, der også burde interessere historikere i Danmark.

Thomas Wegener Friis

Ikke dårlig ... men farlig

Mitchell Dean: Governmentality – Magt og styring i det moderne samfund. Forlaget Sociologi. Frederiksberg 2006. 344 sider. 328 kr. ISBN 87-87811-83-9. Oversat fra engelsk (SAGE Publications 1999) af Iben Treebak og Kaspar Villadsen og med forord af Kaspar Villadsen.

Mitchell Dean mener ligesom sin ledestjerne Michel Foucault at alt er farligt. Måske. Men denne bog er faktisk farlig, da den er spændende og forførende, men kan få fatale konsekvenser.

Governmentality-analyser er perspektiver på styring af individuel og kollektiv adfærd, der kombinerer analyser af politik med generelle studier af, hvordan vi styrer os selv og andre. Begrebet og analyserne udspringer af Foucaults arbejde som Dean ligger sig tæt op ad om end han er utilfreds med Foucaults forbindelse til kritisk teori og ikke mindst hans normative horisont. Han understreger i forlængelse heraf, at en governmentality-analyse kan "anvendes inden for vidt forskellige etiske og politiske perspektiver" (side 85), men når denne type analyser kobles til Foucaults genealogiske metode etableres en forbindelse til den intellektuelle venstrefløj. Genealogi er en historisk metode, der tilsigter at indkredse nutiden i lyset af en fortid, der så vidt muligt anskues ud fra egne begreber. Den er kon-

kret forankret og fremstilles som et alternativ til store fortællinger om historiske fremskridt eller det modsatte. Dean opsummerer genealogien på følgende måde: "Den ligger ikke under for hverken modernitetsteoriens anti-historiske løfter eller postmodernismens makabre dødsdansk på de universelle værdiers grav. Den betragter snarere det hårde og tålmodige arbejde, der er forbundet med historiske og empiriske analyser, som en nødvendighed for at kunne stille spørgsmål til og reformulere påståede kontinuiteter og diskontinuiteter, således at det bliver muligt at diagnosticere nutidens begrænsninger og muligheder" (side 93). Genopdagelsen af genealogien fra 1970'erne hos og omkring Foucault er forbundet med opposition til den liberalistiske oprustning og knytter an til især lokale sociale og politiske kampe, men også mere generelt til den fremvoksende nye velfærdsstatsmodel.

Disse indledende øvelser i bogen efterfølges af to case-studier, der primært fungerer som et negativt og et positivt eksempel. Det førstnævnte hænger ifølge Dean fast i kritisk teori og han bruger en hel del krudt på at afvise disse træk ved casen på det skarpeste. Sidstnævnte formår til gengæld at løsrive sig fra den kritiske teori og fremhæves af bl.a. denne grund som eksemplarisk. Herefter iværksætter Dean det mere systematiske historisk-analytiske arbejde. Første del af dette angår en 'governmentalising af staten' der primært omhandler perioden fra det 16. århundrede frem til liberalismen i det 20. århundrede. Her indføres læseren i det begrebsapparat, der særligt forbindes med Foucault-inspirerede studier,

såsom pastoralmagt og biopolitik, men det helt centrale fokus er på liberalismen. 'Governmentaliseringen af staten' beskrives som en afgørende overgang til mådeholden styring af økonomiske processer, der spiller sammen med opdagelsen af et eksternt (dvs. ikke-politisk) styringsfelt i den klassiske politiske økonomi. Denne proces er liberalismen det fremmeste eksempel på.

Liberalismen beskrives som et bredt men systematisk felt af forståelser og praksisformer, der vedrører styring gennem økonomi, sikkerhed, ret og normer. Den hovedsageligt positive fremstilling af liberalismen i kapital 6 suppleres af en fremstilling af liberalismens mørke sider i forbindelse med autoritær liberalisme, der refererer til "ikke-liberale og eksplicit autoritære styreformere, som forsøger at fungere gennem lydige snarere end frie subjekter eller i det mindste stræber efter at neutralisere modstand mod autoriteten" (side 214). Dette kapitel er et kort katalog over de regressive og repressive styringsformer, som det 20. århundrede bød på mange eksempler på i såvel Øst som Vest.

Efter disse begrebsafklaringer og historiske penselstrøg er Dean rede til at karakterisere og reflektere over den umiddelbare nutid i form af neo-liberalismen og det han kalder reflektiv styring. Neo-liberalismen betegner en klar tendens i moderne liberale demokratier, der gør op med efterkrigstidens keynesianske og socialdemokratiske velfærdsstater. Dette sker gennem en revitalisering af markedet som samfundets essens via universalisering af valghandlinger og markedsrettet styring – ikke

mindst *internt* i de udbyggende og avancerede velfærdstater. Hermed adskiller neo-liberalismen sig fra den klassiske liberalisme, hvilket er en central pointe hos Foucault og Dean. Men Dean har også noget selvstændigt at byde på, for han betegner neo-liberalismen som indledningen til et nyt afgørende skifte i den fremherskende styring, idet han identificerer en bevægelse mod reflektiv styring, eller en 'governmentalisering af styringen' der betyder, "at den centrale genstand og målsætning i statslig styring bliver at reformere de eksisterende institutioner og styringsteknikker, at en sådan reformering indebærer en genindskrivning af styringens målsætninger på dens midler, og at styring skal søge at aktivere eksisterende aktørers og institutioners energier og kapaciteter" (side 281). Dean indkredser denne refleksive styring i dag gennem bl.a. en kritik af Ulrik Becks tese om risikosamfundet og vi får også her repeteret Deans indædte opgør med den kritiske teori. Kapitel 10 rummer i øvrigt en glimrende opsummering af bogens indhold, men også en overraskelse, idet vi får serveret nogle elementer til en kritik af neo-liberalismen, der ikke reflekterer indholdet i øvrigt. Dean slutter dog med nogle tilpas flertydige og luftige formuleringer, der ganske godt illustrerer hans indledende bekendelse til *status quo* og politiske udvikelsesmanøvre, der alt i alt får bogen til at fremstå som udslag af et distanceret intellektuelt sprogspil: "Hvis denne bog har nogen værdi, så består den i at bidrage med sine egne bestræbelser til et kollektivt projekt, som skal udvirke et lille og knap mærkbart brud i vores tænkning" (side 39).

Bogen indeholder en række indsigtsfulde og analytisk befordrende betragtninger, der er meget vigtige i forhold til at begribe nutidens politiske konfiguration. Jeg vil særligt fremhæve analyserne af neo-liberalismen og reflektiv styring som klare og skarpsindige.

Begrebet neo-liberalisme i den foucaulianske udformning er essentielt i forhold til at begribe den politiske situation og udvikling i Danmark i dag. Det gælder både regeringens politik og socialdemokraternes 'alternativ'. Overgangen fra Nyrup til Thorning-Schmidt med Lykkesoft som en parentes indikerer en yderligere neo-liberalisering af socialdemokraterne. Som billedet tegner sig i dag, står det politiske valg overordnet set mellem borgerlig neo-liberalisme og socialdemokratisk neo-liberalisme. Det giver ikke længere mening at koncipere den parlamentariske situation i Danmark ud fra en basal modsætning mellem liberalisme og socialdemokratisme. Denne skarpe dualisme hører fortiden til. Den centrale politiske dagsorden og tendens kredser om variationer over det samme neo-liberalistiske tema. Det er debatten om velfærdsreformer og det såkaldte velfærdsforlig sommeren 2006 et godt eksempel på.

Bogen er således nødvendig, men også i udpræget grad tendentiøs. Man fornemmer, at Dean er blevet forelsket i liberalismen, særligt i neo-liberalismen. Liberalismen fremstår generelt som det mindste onde, eller vel snarere som det mindst farlige. Det er altså mere en analytisk end en egentlig politisk forelskelse, da der er tale om en akademisk forgabelse i liberalismen som analytisk objekt, der bevir-

ker en form for symbiotisk intimitet, der bliver forstærket af hans sammenbidte opgør med liberalismens kritikere og modstandere. Dean cementerer hermed til forestillingen om, at der ikke er noget alternativ til neo-liberalismen. Denne forelskelse kan smitte og det er farligt, for neo-liberalismen er allerede hegemonisk og har omfattende negative konsekvenser. Der er behov for kritik, modstand og alternativer. Det kan governmentality-analytikken bidrage betydeligt til, men kun hvis den indskrives i en sammenhæng, hvor den virker *med* den kritiske teori, ikke *mod* den.

Peter Nielsen

DDR's sidste spionchef

Werner Grossmann: *Den sidste spionchef, oversat fra tysk af Kasper Friis og Thomas Wege-ner Friis (Forlaget Friis, Mid-delfart 2004), 208 s. Kr. 199.*

Noget af det den nu forsvundne tyske demokratiske republik DDR vil blive husket for, er dets effektive og succesfulde udlandsefterretningstjeneste HVA (*Hauptverwaltung Aufklärung*), der havde held til at få agenter placeret på centrale steder i Vesten, blandt andet i NATO's hovedkvarter og den vesttyske kansler Willy Brandts inderkreds. HVA blev ledet af den legendariske og længe ukendte Markus Wolf (f. 1923), der trådte tilbage i 1986. Han blev efterfulgt af Werner Grossmann (f. 1929), der havde været hans stedfortræder siden 1975, og han stod i spidsen for HVA, indtil den blev opløst i februar 1990, kort tid efter det østtyske SED-regimes fald. Ligesom

Markus Wolf der skrev sin spændende livsberetning i "Manden uden ansigt" (dansk 1997), har Werner Grossmann også skrevet erindringer om sine 38 år i efterretningstjenesten. De udkom i 2001, og de er i den danske udgave suppleret med et nyt, men kort kapitel om HVA's spionageaktiviteter i Danmark og de andre skandinaviske stater. Det nye afsnit fortæller dog ikke mere end vi allerede vidste. Men her holder sammenligningen mellem Wolf og Grossmann så også op. Hvis de to forfattere da overhovedet kan sammenlignes. Hvor Markus Wolf inciterende og næsten kunstnerisk berettede om sine aktiviteter og magt, fortæller Grossmann sagligt og kedeligt og overmåde taktisk uden at røbe meget mere end det, der allerede er kendt. Han er bestemt ikke nogen stor skribent og fortæller. Det kunne så gå, hvis bare hans fortælling var interessant. Men det er den ikke, og i betragtning af hvilken indflydelse og viden han som stedfortræder og leder må have haft, er det skuffende hvor lidt og især hvor lidt nyt han i grunden har at berette. Han fortæller om sin uddannelse til efterretningsmand og hvordan han i 1967 fik ansvaret for at infiltrere den vesttyske regering. Dermed har han også ansvaret for Günther Guillaume, men det fortælles der næsten intet om. Og det er i mine øjne erindringerens hovedsvaghed: De fortæller af taktiske og formentlig personlige hensyn meget lidt i forhold til det der var kendt i forvejen. Det gælder især for tiden frem til 1989, hvor det jo ville have været interessant at høre noget mere om HVA's arbejdsmetoder. Men det gælder også angående udviklingen i DDR i de indre kriseår

frem til 1989, hvor Stasi, altså Ministerium für Staatssicherheit ledet af Erich Mielke trods alt må have haft meget gode informationer, og Grossmann formentligt som leder af en vigtig afdeling også har været informeret. Grossmann henviser godt nok til den sammenfattende ZAIG-beretning fra maj 1989, der gav et usminket billede af stemningen i DDR, og hvorledes den pga. Mielke der var bange for at gøre Honecker sur, undlod at lade beretningen i sin helhed tilgå SED-ledelsen. Og han kritiserer sig selv og ledelsen af Stasi for at mangle mod til at handle og insistere over for ledelsen.

Mere nyt er der for udviklingen fra efteråret 1989, hvor folk inden for Stasi konfronteret med en begyndende indre opløsning i DDR begyndte at frygte fremtiden for Stasi og også DDR's overlevelse. I alt fald blev der igangsat en oprydning i HVA og dens efterretningsmateriale fra slutningen af oktober 1989, da man i HVA ikke længere kunne overskue udviklingen. Selv om det ikke siges eksplicit, må det have været Grossmann der har givet ordren til makulere materiale med oplysninger og navne, angiveligt for at beskytte HVA's efterretningskilder (s. 142). En stor del blev derefter makuleret, men ikke alt. Han beretter indgående om usikkerheden mht. hvorvidt en udlandsefterretningstjeneste skulle eksistere videre, indtil HVA blev opløst i februar 1990. Grossmann kommer også ind på hvorfor de såk. Rosenholz-filer med oplysninger om HVA's agenter bl.a. i Vesttyskland endte hos CIA, men heller ikke her bliver vi klogere. Den sidste del af bogen rummer Grossmanns kritik af hvad han kalder forrædere der solgte ma-

teriale og oplysninger for penge, og han behandler udførligt ikke mindst den påtænkte retssag mod sig selv og andre ledende folk fra HVA efter at han er blevet arresteret i oktober 1990. Men han slap for at blive varetægtsfængslet, og det lykkedes Grossmann og hans advokater at få spørgsmålet om retssagens legitimitet bragt for forfatningsdomstolen, der i 1995 afgjorde, at der ikke kunne rejses tiltale mod Grossmann, da efterrettingsarbejde ikke havde været strafbart, og derfor blev processen mod ham indstillet. Markus Wolf derimod blev som bekendt idømt en betinget dom for kidnapning og anvendelse af tvang.

Anderledes end Markus Wolfs skrift der dog også havde apologetiske træk, fremstår Grossmanns erindringer som meget taktiske mht. reelle informationer om hans arbejde, og de har karakter af en stort anlagt selvretfærdiggørelse. Han har været med i ledelsen af DDR's udlandsefterretningstjeneste, han vil ikke have medvirket i noget der lå uden for efterretningstjenestens "legale" virksomhed, og han mener at have tjent fredens sag under den kolde krig med sit arbejde i HVA. På den anden side passer hans erindringer meget bedre end Wolfs ind i den tendens til apologi i forhold til DDR-tiden, der for tiden er meget dominerende blandt tidligere Stasi-medarbejdere, hvis evt. strafferetslige aktiviteter nu er forældet. Således som det er eksemplificeret i Mielkes stedfortræder Wolfgang Schwanitz' bestræbelser på at vise at Stasi slet ikke var så slemt og kriminelt, som mange DDR-borgere har villet gøre det til. I erindringer lægger forfattere ofte deres liv sådan til rette at det passer med

deres selvopfattelse. Det gør Grossmann også, han fortæller hvad der er harmløst, uproblematisk og kendt, men han må også have fortiet en hel del han er vidende om. I mine øjne fremstår Grossmanns erindringer klart som apologi, de er apologi, og det er vel en legitim bestræbelse at søge at forklare (eller bortforklare) ens egen rolle i et undertrykkelsessystem som det fandtes i DDR.

Mere forunderligt er det i mine øjne hvorfor hans erindringer absolut har skullet oversættes og udgives på dansk. Ikke mindst fordi Markus Wolf's betydeligt bedre fortælling jo tidligere er udkommet på dansk, og det eneste nye ved Grossmann sammenlignet med Wolf er opløsningen af HVA og retssagen mod ham. Men det er i grunden for lidt til at Grossmanns bog kan kaldes interessant. I mine øjne er hovedsvagheden ved hans erindringer at de ikke er interessante eller spændende. Oversættelsen synes at være i orden, dog undrer det at der næsten hele tiden fortælles i nutid.

Karl Christian Lammers

Radikalisme revy og revolte – i Vestjylland

Laust Torp Jensen: Radikalisme revy og revolte – i Vestjylland. Karen Tovborg Jensen, Journalist, 1890-1951, udgivet af forfatteren, 199s. ill., ISBN 87-7742-048-9.

Historien om Karen Tovborg Jensen er en forbløffende og bevægende *outsider*historie. Hun tilhører de få, som kom fra gårdmandsklassen til kommunismen. Hendes far Kristen Tovborg Jensen tilhørte den radikale del

af de radikale og var fra 1916 til sin død i 1920 formand for Det radikale Venstre. Karen var den ældste i en søskendeflok på 10, og faren prægede sine børn med sin politik og sin religion, men også sit udsyn. Flere af dem fik en uddannelse, Karen som journalist.

Karen Tovborg levede sit liv alene. Man får den fornemmelse, at hendes selvbevidsthed var for stor til mændene i hendes miljø. Også avisverdenen var en mandeverden, hvor det var svært at komme til som kvindelig journalist. Dertil kom, at hun havde udlængsel og tog først til Berlin, siden Paris og London for at lære verden at kende uden for Vestjylland. Hun arbejdede som husassistent og sugede til sig. Men selvom hun i den grad var en outsider i forhold til sit miljø i Vestjylland, så var hun også knyttet til det gennem stærke bånd. Gennem mange år var hun den lokale revy-forfatter og -instruktør.

I London var hun også til fredskongres, formentlig som repræsentant for Kvindernes internationale liga for fred og frihed til en fredskongres. Samtidig skrev hun til *Ringkøbing Amts Avis* om kongressen. Det var fra fredssagen hun kom til socialismen og meldte sig ind i DKP. I 1934 rejste hun tre måneder til Sovjet og blev betaget af samfundet. Til rigsdagsvalget i 1935 stillede hun op som kandidat for DKP. Hun fartede rundt i sin lokale valgkreds på cykel og trak mange folk af huse. I sit eget sogn fik hun 20 stemmer og overvejede, hvad hun kunne have gjort galt. Hun stillede også op til kommunevalget i 1937 – og blev valgt ind i Gudum sogneråd! Det fik nogen i DKPs ledelse til at spærre øjnene op.

Hun var ikke helt almindelig hende Karen Tovborg, og ved landspartikonferencen i 1938 blev hun medlem af centralkomiteen. Der sad i forvejen kun tre kvinder, nemlig Inger Gamborg, Ragnhild Andersen og Alvilda Larsen. De sad der alle tre for deres faglige arbejde eller deres arbejde i DKU. Karen Tovborg havde ingen af disse erfaringer. Men hun kunne noget som meget få i et byarbejderparti som DKP kunne, hun kunne tale til sine egne på landet i Vestjylland i et sprog, så de troede på hende.

Under krigen blev hun som ledende kommunist arresteret den 22. juni 1941, men blev løsladt hen på efteråret. Hun flyttede hjem til sin mor og deltog i opbygningen af det kommunistiske illegale netværk. I 1944 flyttede hun til Esbjerg, hvor hun blev den centrale person i udgivelsen af DKPs blad *Vestjyden*. Efter krigen stillede hun igen op til rigsdagsvalget i 1945. Ved valget i 1935 havde DKP fået 300 stemmer i Ringkøbing Amt, i 1945 fik partiet 2.375. Og selvom partiet fik et kanonvalg, kom hun ikke i Folketinget. I stedet blev hun redaktør af en del af partiets nye ugebladspresser, som voksede ud af den illegale. Hun var redaktør af *Folkets Røst*. Men hun var også DKPs lokale tillidskvinde og sled dækkene på sin cykel tynde på møder i det vestjyske. Noget tyder på, at hun under partiets rutsjetur fra 1945-49 kommer ud på et sidespor i forhold til ledelsen. Dels var partiet på kronisk skrump, og så var det et meget hierarkisk parti, hvor det var meget svært for nye at gøre sig gældende. Aksel Larsen tilretteviste hende på den for ham karakteristiske og ydmygende måde.

I 1950 blev hun fyret som ansat i partiet. Hun prøvede at tage rengøringsarbejde, men kunne ikke klare det, sandsynligvis på grund af den leverkræft, som tog livet af hende året efter. Hun flyttede hjem til den fædrene gård og skrev på en roman om trediverne den sidste sommer hun levede.

Laust Torp Jensen, som har skrevet bogen, er gift med en niece til Karen Tovborg. Han er skolelærer og har selv udgivet bogen. Han har gjort et forbløffende godt arbejde med at indsamle materiale og interviewe folk. På trods af sin utilslørede glæde ved at fortælle om sin stærke hovedperson, er han langt fra ukritisk. Han ser ret klart de begrænsninger fx som lå i DKPs politik og Karen Tovborgs politiske naivitet, når det gjaldt kommunismens store træk. Men han har også sans for det særegne ved personen og hendes alsidige talenter.

Morten Thing

Kommunistiske biografier

Kevin Morgan, Gidon Cohen & Andrew Flinn (eds.): Agents of the Revolution. New Biographical Approaches to the History of International Communism in the Age of Lenin and Stalin. Peter Lang, Oxford, 2005. 319 s. 52.80. ISBN 3-03910-075-0.

Kommunismeforskningens komparative skole har i 2005 barslet med en ny antologi, der ligger i flot forlængelse af tidligere udgivelser (bl.a. M. Narinsky & J. Rojahn (eds.): *Centre and Periphery: The history of the Comintern in the light of new documents*, Amsterdam 1995; T.

Rees & A. Thorpe (eds.): *International Communism and the Communist International, 1919-1943*, Manchester 1998; og T. Saarela & K. Rentola (eds.): *Communism: national and international*, Helsinki 1998). Igen er det samlende punkt for de bidragsydende forskere en såkaldt dobbelt afvisning; afvisningen af både de selvforherligende partifortællinger og de demonologiske fremstillinger (s.14). Som et eksempel på det sidste nævnes S. Courtois et al. (eds.): *Kommunistens sorte bog*, Paris 1997.

Agents of the Revolution udspringer af konferencen *People of a Special Mould?*, der blev afholdt i april 2001 i Manchester og som markerede afslutningen på et to års prosopografisk (kollektivbiografisk) studie af det britiske kommunistparti (projektet er senest præsenteret på den 41. internationale arbejderhistoriekonference i Linz, september 2005). Manchesterkonferencen var imidlertid ikke begrænset til Storbritannien, ligesom definitionen af den biografiske indgangsvinkel ikke var givet på forhånd. I alt blev der produceret næsten 60 papers til konferencen, hvoraf 14 blev udvalgt til denne udgivelse. Udvælgelsen er, ifølge redaktørerne, sket efter et ønske om, at antologien skulle dække bredt – både geografisk og metodisk – samt fokusere på perioden frem til begyndelsen af den kolde krig. Artiklerne spænder derfor fra traditionelle biografier om toneangivende personer og ledernes rolle i partiet til undersøgelser af kommunistiske subkulturer, kadrebiografier og betydningen af institutioner som Den Internationale Leninskole i Moskva.

Dette er både antologiens styrke og svaghed. Baseret på inter-

views med nulevende personer samt på nyopdagede arkivalier fra både Kominternarkivet i Moskva og fra nationale og lokale arkiver bidrager artiklerne hver især med ny viden, der gør os klogere på den kommunistiske bevægelse. Samtidig fremstår antologien dog også noget fragmenteret. Udgivelsen bekræfter paradoksal nok, at den komparative kommunismeforskning stadig er meget nationalt orienteret. Det komparative element omfatter stort set kun forholdet mellem center (Sovjetunionen/Komintern) og periferi (de nationale kommunistpartier) – og kun i et begrænset omfang forholdene på tværs af de øvrige landegrænser.

I Claude Pennetier og Bernard Pudals artikel *Communist Prosopography in France: Research in Progress based on French Institutional Communist Autobiographies* beskrives de biografier, som de franske aktivister og partifunktionærer skrev om sig selv, og som er fundet i de sovjetiske arkiver i Moskva efter Murens fald. Artiklen baserer sig på en undersøgelse af 600 partikadrenes biografier, hvoraf hovedparten blev udarbejdet i perioderne 1931-1933 (40%) og 1936-1939 (35%). Biografierne blev i mellemkrigstiden sendt månedligt til Kominterns Kadrekommision, der brugte biografierne som et element i udvælgelsen, promoveringen og kontrollen med partikadrene i de nationale partier. Fra 1933 blev biografierne indplaceret i et karaktersystem, hvor A var en anbefaling og kunne udløse billet til videre partiskoling i Frankrig eller Sovjetunionen. B betød, at personen skulle undersøges nærmere, mens C og D var dumpekarakterer. Centralt i artiklen ligger

en analyse af de spørgeskemaer, der dannede baggrund for biografierne og deres udvikling over tid. Ifølge Pennetier & Pudal kan spørgeskemaerne bruges til at vise, hvilke menneskelige egenskaber det kommunistiske system satte pris på. Det fremgår desværre ikke af artiklen, i hvor høj grad de franske erfaringer er repræsentative for andre landes partier.

Thomas Sakmysters portræt af József Pogány – *A Hungarian in the Comintern: Jozsef Pogány / John Pepper* – er en traditionel biografi af den mere actionprægede slags. Pogány var en ungarsk kommunist af jødisk oprindelse, der efter flere ministerposter i den 133-dage korte, ungarske sovjetrepublik i 1919, blev en af *revolutionens agenter*. Efter kortere ophold i Wien og Moskva, et kommissærjob på Krim samt et mislykket forsøg på at starte revolutionen i Tyskland i 1921, blev han i sommeren 1922 sendt til USA. Her blev han hurtigt en ledende figur i den spæde amerikanske, kommunistiske bevægelse. Allerede i slutningen af 1922 var Pogány, nu under navnet John Pepper og som Kominterns repræsentant i USA, reelt blevet leder af det amerikanske kommunistparti, Workers' Party. Pogánys ærgerlighed var imidlertid også hans svaghed. Ifølge Sakmyster formåede han at gøre sig selv upopulær snart sagt alle steder, han befandt sig, hvilket skulle forklare hans omtumlede tilværelse. I 1924 blev han således sendt tilbage til Moskva for at arbejde for Komintern med spørgsmål vedr. den engelsksprogede verden. Karrieren var dog for nedadgående og som så mange andre endte han sine dage i 1938 ved at blive henrettet af det sam-

me system, som han havde ofret sit liv for.

En noget anden genre er Wolfgang Webers historisk-antropologiske artikel om en kommunistisk familie i den lille provins Vorarlberg i det vestlige Østrig – *Every Family a Red Fortress? Genealogical Aspects of Communist Biographies in Austria*. Undersøgelsen forsøger at vise, at selvom den kommunistiske aktivitet lokalt fremstilles som et fremmedlegeme, der var styret udefra, så er der som regel også en lokal forankring. Som en god marxist finder Weber begrundelsen i de materielle forhold og i de økonomiske og politiske strukturer, der dannede baggrund for familien Thurnhers beskæftigelse i den lokale tekstilindustri og dens kommunistiske agitation. Weber viser samtidig, at den lokale diskurs af katolicisme og konservativ, bondetradition også indvirkede på familiens praksis. F.eks. afsvar familien sig ikke katolicismens ritualer omkring dåb, vielse og begravelse. Weber placerer således de kommunistiske aktørers historie i en bredere kollektiv diskurs, for at komme til en dybere forståelse af de biograferede.

De øvrige artikler i antologien omhandler kommunisterne Clara Zetkin, William Z. Foster og Umberto Terracini; britiske kommunister, herunder Willie Gallacher; samt hollandske, finske og new zealandske kommunister. Overordnet set formår forfatterne at holde en fin balance mellem på den ene side en nødvendig indlevelse i personernes liv og på den anden side en kritisk distance, der hindrer dem i at ende i uinteressant moraliseren. Alt i alt en meget anbefalelsesværdig bog.

Jesper Jørgensen

Mellem to fronter

Bent Vedsted Rønne: Mellem to fronter. Arbejderbevægelsens historie i Haderslev 1873-1940. Haderslevs historie 1. Udg. af Haderslev Byhistoriske Arkiv. ISBN 87-90549 -19-8.

Bogens forfatter er stadsarkivar i byen og øser i bogen af sin store viden om Haderslev. Denne bog er første bind i en kommende serie, som skal fremdrage ny viden om Haderslev. Bogen er opdelt i seks kapitler. De fem første beskriver arbejderbevægelsens historie frem til genforeningen i 1920, mens det afsluttende kapitel beskriver perioden fra 1920 til 1940. I første kapitel slås det fast, at hele den nordslesvigske arbejderbevægelse under den tyske tid var en integreret del af tysk arbejderbevægelse. Tysk arbejderbevægelse stod stærkt i byerne Hamborg, Altona, Kiel og Flensborg, hvorfra de socialistiske ideer blev spredt til resten af Slesvig Holsten. Og i årene efter 1868 var Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein (ADAV) i Nordtyskland bevægelsens stærkeste område. Forfatteren beskriver foreningens formål således: "Målet for ADAV var gennem almindelige, direkte valg at vinde arbejderne med støtte fra staten danner deres produktionsforeninger, og målet var den frie folkestat."

I 1873 blev det første socialistiske folkemøde afholdt i Haderslev med 700 tilhørere, hvoraf godt 130 var arbejdere. Det kan ikke fastslås nøjagtigt, hvornår ADAV fik en lokal afdeling, men det oplyses, at i der i Sønderjyllands fem større byer, Aabenraa, Tønder, Gråsten, Haderslev og Sønderborg var der ved udgangen af 1873 mellem 100 og 150 medlemmer. Ved valget i

januar 1874 fik den socialdemokratiske kandidat i Haderslev blot 18 stemmer – mens ADAV i hele Slesvig Holsten fik 34,4% af stemmerne, svarende til 44.953 stemmer og 2 mand valgt ind i den tyske rigsdag.

Bogens anden kapitel omhandler forbudet mod socialisterne i Tyskland 1878 – 1890. Det blev udløst efter to attentatforsøg mod den tyske kejser. Lovene forbød ikke socialdemokrater mod at blive valgt til den tyske rigsdag, men alle arbejderbevægelsens organisationer kom i myndighedernes søgelys. Og loven gjorde det muligt at udvise de personer, man fandt var særligt aktive og "farlige" socialdemokrater, fra Tyskland. Alene fra Slesvig Holsten blev der udvist 335 personer. Ved valget i 1890 gik stemmetallet på de dansksindede tilbage i Flensborg og Aabenraa, og steg tilsvarende på socialdemokraterne. I Dannevirke blev socialdemokraterne betegnet som "det socialistiske ukrudt". Avisens redaktør advarede mod, at forbedring af arbejderne forhold skete på bekostning af nationalfølelsen. Det var altså ikke blandt de dansksindede i Sønderjylland, at den lokale arbejderklasse skulle finde støtte.

Tredje kapitel behandler perioden fra 1890 til 1914. Socialistlovens ophævelse i 1890 betød ikke umiddelbart fremgang for de lokale socialdemokrater. Og politiet overvågede fortsat nidkært både byens politiske og faglige foreninger, som skulle indsende navne både på nye og udmeldte medlemmer til øvrigheden. Derfor kneb det med tilslutningen, for mange var bange for at miste deres arbejde, ligesom danske arbejdere fortsat kunne risikere udvisning fra Tyskland.

Fjerde kapitel omhandler 1. verdenskrig perioden 1914 til 1918. Da krigen brød ud den 1. august 1914, overgik al magt og myndighed til militæret. De fire krigsår krævede 5.200 døde i Nordslesvig. Og krigen betød megen nød for de indkaldtes familier. Der var mangel på fødevarer, og underernæringen ramte særligt arbejderbørn og førte i mange tilfælde til tuberkulose med sig.

Kapitel fem hedder "Røde faner over Haderslev 1918-1920". Den 8. november 1918 hejstes den røde fane på Haderslev Kaserne. Dagen efter dannedes i byen et arbejderråd, bestående af 19 socialdemokrater fra SPD og Fagforeningernes Kartel. Lokalt var arbejder- og soldaterrådet ikke samfundsomstyrtere, men arbejdede for at afhjælpe nøden og modtage de hjemvendte soldater. Den tyske, socialdemokratiske regering vedtog at gennemføre 8-timers arbejdsdagen, der i Haderslev blev indført den 25. november 1918. Der blev indført ferie med fuld løn og delvis løn under sygdom. Bogen gennemgår meget grundigt rådets aktiviteter og handlemuligheder i Haderslev i den periode, det virkede til midten af juni 1919, hvor det blev afløst af et tolvmandsråd. Nogen stor indflydelse havde socialdemokraterne i 1920 ikke i Sønderjylland. I de fire købstæder var der blot 1.165 medlemmer.

Sidste kapitel hedder "Mellem fronterne 1920-1940". Det danske socialdemokrati afholdt i marts 1920 en konference på Christiansborg med de nordslesvigske fagforeninger, afdelingerne af SPD og Sønderjysk Arbejderforening. Det blev besluttet at arbejde for, at alle meldte sig ind i Socialdemokratiet, samt at sik-

re udgivelsen af en socialdemokratisk avis for Sønderjylland. Og ved genforeningen i maj 1920 havde socialdemokratiet i Haderslev 400 medlemmer. I de nye partiforeninger måtte man indordne sig under den centralistiske organisationsform, som var kendetegnende for det danske socialdemokrati. I den tyske tid havde partimedlemmer og partiforeninger i SPD i højere grad været med til at præge debatten og beslutningerne. Efter genforeningen lykkedes det alligevel at øge medlemstallet frem til 1940. I 1925 var medlemstallet i Haderslev steget til 734 medlemmer og i 1940 havde Socialdemokratiet i Haderslev 938 medlemmer. De lokale socialdemokrater adskilte sig dog fra deres partifæller nord for Kongeåen: I Haderslev var socialdemokraterne meget republikanske og forfatteren skriver, at statsminister Thorvald Stauning flere gange fik partiforeningen til at afstå fra protester mod kongedømmet.

Oppositionens rolle gennemgås også i bogen. Kommunisternes indflydelse var lille, men alligevel fik de ved folketingsvalget i 1932 valgte en kommunistisk folketingsmand i Sønderborg, Arne Munch Petersen. Forfatteren beskriver på glimrende måde de politiske modsætninger i grænselandet. Både på den borgerlige side, omkring Sønderjysk Arbejderforening og kommunisternes lokale indflydelse i 1930'erne.

Den socialdemokratiske avis for Sønderjylland begyndte at udkomme i 1920, trykt og redaktionelt styret fra Kolding, hvor det til tider kneb med at forstå de særlige sønderjyske forhold. Det hjalp, da hovedredaktionen i 1930 blev flyttet til Sønderborg

og en egen redaktør ansat her. Han stod på socialdemokratiets venstrefløj, hvilket passede foreningen og fagbevægelsen i Haderslev fint. Det kunne lokalt også aflæses af det daglige oplag, der i 1925 var på 550 aviser og som i 1938 steg til et oplag på 1.100. Fra 1930 kom der en lokal aflægger under navnet Haderslev Social-Demokrat, som dog aldrig slog rigtigt igennem i byen.

Bent Vedsted Rønne har skrevet en flot bog, der kommer rundt om alle kroge af arbejderbevægelsen i Haderslev. Man bliver sat grundigt ind i de særlige forhold i grænselandet og om den betydning og indflydelse, arbejderbevægelsen i Haderslev havde.

Som ikke-lokal læser savner jeg dog en tabel eller to, der kunne oplyse om indbyggertal, erhvervsstruktur og sætte tal på magtforholdene mellem tysk- og dansksindede i perioden. I bogen har forfatteren valgt i brødteksten at bringe en del citater på tysk (med oversættelser til dansk i noterne). Selv om mange i grænselandet fortsat sikkert er tyskkyndige, synes jeg den modsatte løsning ville have været en bedre ide. Desuden mangler bogen et resumé, som kunne have samlet hovedlinierne op i de 70 års arbejderhistorie. Jeg tænker især på, at der her kunne have været en konklusion omkring, hvorfor socialdemokraterne i Haderslev ikke i højere grad end tilfældet var, burde have fået en mere markant indflydelse på 1930'ernes byråd i Haderslev, som i det øvrige Danmark.

Jeg vil slutte med at ønske Haderslev Byhistoriske Arkiv tillykke med det første bind i denne serie, og ser frem til at læse de kommende bind i serien.

John Juhler Hansen

Til tjeneste

Tine Eiby: Til tjeneste. Dengang i 70'erne, Gyldendal 2006, 249 kr. 230 sider, ISBN: 87-02-04486-2.

Tine Eiby, der til daglig er journalist på Weekendavisen, har skrevet en læseværdig bog om sin ungdoms politiske aktiviteter i 1970'erne. "Til tjeneste. Dengang i 70'erne" er titlen, hvis anden del rummer en kritisk henvisning til Bente Hansens tilbageværende refleksioner "Dengang i 60'erne", der udkom i 1978. Første del af titlen peger derimod på bogens egentlige ærinde: et opgør med de 70'ere der efter Tine Eibys mening gjorde arvtagerne til det ellers så antiautoritære ungdomsoprør til en ukritisk, kuert og selvundertrykkende generation.

Bogen er fortalt som kronologiske ordnede nedslag, der tilsammen udgør en livslinie for forfatterens 70'ere: fra Den Rejsende Højskole på Tvind, over Nørrebro Beboeraktion til basisstudierne på Roskilde Universitetscenter. Læst som en rejsebeskrivelse gennem et på mange måder fjernt årti er bogen både interessant og velskrevet. Der er indfanget mange begivenheder, folk og steder, tøj, musik og lugte. Bogen er tilmed illustreret med en række fotografier, både fra nogle af de større kollektive aktioner fra tiden og fra forfatterens eget fotoalbum.

Men Tine Eibys bog er også en mærkelig læseoplevelse. Ikke fordi den bevæger sig i grænselandet mellem på den ene side den personlige erindrings stemningsbilleder og tolkninger og på den anden side den historiske dokumentation med henvisninger til kildemateriale og faglitteratur. Denne genreblanding er

helt legitim når den bedrives åbent, hvilket i vid udstrækning tilfældet her.

Det mærkelige består heller ikke i, at den på mange måder kan læses som endnu et indlæg fra en "medskyldig" men nu "selvransagende" aktør i en stadig pågående debat om venstrefløjens gerninger og ugeringer i den meget omstridte fortid som 1970'erne udgør. Med henvisning til bogens titel, kunne man således spørge om Tine Eiby ikke på sin vis stadig står til tjeneste, nu bare for nogle andre end dem hun angriber gennem bogens godt og vel 200 sider. Men også dette er legitimt i en åben samfundsdebat, hvor der i høj grad bør være plads til personlige historier, også når det gælder politiske erfaringer og efterrefleksioner. Politik handler også om levet liv.

Når det alligevel er en mærkelig oplevelse at læse "*Til tjeneste...*" er det fordi der synes at være en besynderlig afstand mellem den personlige forfatters tilsyneladende ærlige nærvær i fortællingen og så den noget entydige og skabelonagtigt veltilrettede undertrykkeshistorie.

At fortællingen tager sit udgangspunkt i Tvind og Den Rejsende Højskole er således ikke alene et naturligt kronologisk afsæt, men i høj grad også den matrix der følges bogen igennem. Beskrivelserne af oplevelserne på Den Rejsende Højskole fremstår da også som de mest overbevisende og helstøbte afsnit. Det samfundsengagement og den vilighed til personlig forandring som den unge pige fra den bedre middelklasse ankommer til Tvind med bliver ganske hurtigt omformet til en konstant vagtsomhed overfor den såkaldt kammeratlige kritik og de ned-

brydende fællesmøder. Det er godt beskrevet og indfanger glimtvis den enorme ambivalens der for forfatteren var forbundet med engagementet. De ydmygende oplevelser blev kanaliseret indad og blev til selvkritik af egen småborgerlighed og egoisme – en mekanisme der så kunne fremelske fornyet gå-på-mod og forandringsvillighed.

Desværre bliver disse erfaringer noget ukritisk videreført som en altgennemsyrende optik og det er symptomatisk, at Tine Eiby gennem hele bogen bliver ved at vende tilbage til Tvind, også når afsnittene, i hvert fald i følge overskrifterne, handler om noget andet – det være sig de aktiviteter der udfoldede sig omkring Nørrebro Beboeraktion eller gruppearbejdet på RUC. Der har uden tvivl også været tale om en betydelig grad af arbejderklasseromantik og nogle vel selvovertvurderende forestillinger om at aktionere og forske "for folket". Men det forekommer noget reducerende at sætte det hele på den samme totalitære formel. Nørrebro Beboeraktion var f.eks. også konkret socialpolitisk arbejde, der dannede grundlag for betydelige boligpolitiske kampe op gennem 80'erne og 90'erne.

Som læser får man således også en fornemmelse af, at forfatteren synes at blive "ført" ind og ud af miljøerne, ude af stand til at sige til og fra, og – og dette er måske væsentligere – uden rigtig at få beskrevet hvordan det også må have givet mening og livsfylde at engagere sig som hun gjorde. Selvom Eiby umiddelbart gør meget ud af at forsøge at nå ind til egne motiver og handlemønstre, fremstår hændelserne som det ene overgreb efter det andet, en malstrøm hun blev

hvirvlet ind i, hvilket står i modsætning til, at hun faktisk tog nogle konkrete valg der både var personligt og politisk motiverede.

De muligheder for at indfange ambivalenser og modsatrettede følelser og handlinger, som ligger i den personlige fortælling, og som altså glimtvis kommer frem i Tvind-afsnittene, tabes af syne som fortællingen skrider frem. Dele af forfatterens tilbagevirkende kritik synes endog sine steder mere at handle om simpelthen at være blevet 30 år ældre og mere moden siden de unge år i forkættede 70'ere. Det gælder f.eks. når det besynges nu "*at kunne give sig hen og nyde øjeblikket uden mål og med. At fodre katten og stryge den over pelsen, fundere over, hvad man skal have til middag, glæde sig over noget musik eller være en smule nedstemt uden helt at vide hvorfor. Alt sammen uden at gøre sig nogen overordnede strategiske tanker om, hvad man burde gøre, hvad der ville være det rigtige, det korrekte.*"

I bogens sidste afsnit "Eftertanke" trækkes den tegnede linie fra 70'ernes politiserede miljøer op til i dag, og såvel islamisk fundamentalisme som Blekingegadebanden og debattører på den ene og den anden fløj i udlændingedebatten udpeges som fare-signaler. Udgangsreplikken bliver således, at man skal holde øjnene åbne og "være parat til at sige fra". Og det kan jo være rigtigt nok. Men det er ærgerligt, at de konkrete historier fra 70'erne på den måde ikke får lov til at stå for sig selv, og i stedet instrumentaliseres i en mere generel samfundsdebat, der i øvrigt fortjener en mere kompleks behandling end en påpegning af behovet for at "sige fra". Det

sidste er hørt før. De konkrete og historiske problematiserende fremstillinger af 70'erne har vi imidlertid til gode.

Karen S. Bjerregaard

C.-H. Hermansson

Werner Schmidt: C.-H. Hermansson. En politisk biografi, 610 s., Leopard förlag, Stockholm 2005, ISBN 91-7343-097-8.

Fra 1964 til 1975 var Carl-Henrik Hermansson formand for det svenske kommunistparti. I den periode søgte han en vej, som kunne forny kommunismen, som led af alvorlig iltsvind ikke kun i Sverige. I Danmark og i Norge var der opstået nye socialistiske partier, SF, som var uafhængige af Moskva, og som byggede på demokratiet som grundlag for vejen til og som politisk system under socialismen. De kommunistiske partiers iltsvind stammede helt umiddelbart fra den krise, som afsløringen af Stalin på SUKPs 20. kongres havde medført, men krisen gik meget dybere, helt ned i den politiske tænkning og den type marxisme, kommunismen havde udviklet fra Lenin og fremefter. Samtidig med at denne krise uddybedes, udvikledes i den vestlige verden sammen med ungdomsoprøret en ny venstresocialisme, som udfordrede den "alderdomssvækkede kommunisme", som Cohn-Bendit-brødrene kaldte den, på en lang række områder, fx den politiske bevægelses organisations- og styreform (radikalt demokrati) og på nye politikområder. Det var C-H Hermanssons politiske projekt, at ændre kommunismen indefra, så det ikke blev nødven-

digt at danne noget nyt parti og samtidig gå i dialog med den nye venstresocialisme for om muligt at kanalisere dens kraft og vitalitet ind i partiet.

Om denne på mange måder forbløffende kommunist har den svenske kommunismehistoriker Werner Schmidt skrevet en stor politisk biografi. Det er i flere henseender en bemærkelsesværdig bog. Den adskiller sig først og fremmest fra den gængse politiske biografi ved den måde, den fokuserer på sit emne. Bogen er i sin ydre ramme en biografi i den forstand, at man følger Hermansson fra fødselsåret – 1917 – til dér, hvor han nu er, 89 år gammel. Bogen nedtoner imidlertid en meget stor del af det sædvanlige biografiske stof for at fokusere på det politiske, som det bliver til i Hermanssons liv og optages i det svenske kommunistpartis liv for at ændre begge dele. Vi følger Hermansson fra fødslen i Bollnäs over gymnasietiden i Sundsvall til studietiden i Stockholm og medlemskabet af Clarté. Det er antifascismen og modsætninger i det svenske samfund, som fører ham til SKP i 1941.

Den intellektuelle økonom tilførte SKPs blad *Ny dag* en helt ny type kommentarer under mærket 'Lancet', skalpel. Den stivnede kommunistiske økonomisme og den ritualiserede politiske sprogbrug forsvandt til fordel for velinformerede, letlæste økonomisk-politiske analyser. Partiledelsen fik også hurtigt øje på den hurtigt-tænkende unge økonom og knyttede ham til partiets programkommission. Frem til 1956 var Hermansson et lys i den kommunistiske tænkning, men altså også en traditionel kommunist.

På dette sted i biografien sker

der et voldsomt stilbrud og et brud på den almindelige opfattelse af genren 'den politiske biografi'. Efter fem kapitler, som har fulgt Hermansson i det kommunistiske miljø med vægt på de steder, hvor uenigheder opstod, kommer et sjette kapitel med titlen "Teoretisk kritik av efterkrigsstrategin som nyckel till förståelsen av Hermanssons projekt". Over 30 sider udfoldes en meget velargumenteret kritik af kommunisternes efterkrigsstrategi, som Werner Schmidt ser som en strategi, der dybest set støtter, hvad han kalder den fordristiske kapitalisme. Positionen, hvorfra der kritiseres, er en gramsciansk marxisme med tydelige rødder i 70ernes nye reception af Marx. Der er tale om et voldsomt opgør med marxismen-leninismen ikke kun som strategi, men som 'marxisme' overhovedet.

Efter denne cæsur i biografien følger så tre kapitler, som fortæller og analyserer Hermanssons arbejde med at komme ud af krisen efter 1956 og hans bud på en ny strategi. Den nye strategi, som Werner Schmidt kalder 'hegemoniprojektet', bryder med den traditionelle fokusering på 'de kropsarbejdende arbejdere' som bevægende kraft i processen hen mod socialisme. Hermansson ser snarere opbygningen af en politisk blok af mange sociale kræfter i og udenfor arbejderklassens traditionelle kerne som det projekt, som igen kan sætte socialismen på den politiske dagsorden. Og det er på dette hegemoniprojekt, han overtager ledelsen i SKP.

At ændre et kommunistisk parti til et 'vänsterparti' er i sig selv et enormt projekt. Et sådant opgør med fortiden og traditionen var også svært for Hermansson. Det lykkedes at gøre sig

uafhængig af det økonomiske tilskud fra Moskva og DDR og at bryde den politiske afhængighed. Partiet skiftede navn, dog ikke til Vänsterpartiet, men til kompromisset Vänsterpartiet kommunisterna, VPK. Det lykkedes også for Hermansson at etablere en ny og mere åben debatkultur både i partiet og i forhold til de nye politiske grupper udenfor (Vietnambevægelsen, maoisterne). Men der var en meget stærk højrefløj i partiet af ældre og traditionelle kommunister, som arbejdede for Hermanssons fald og for at genetablere forbindelserne til Moskva og Berlin. De havde deres eget organ i avisen *Norrskensflaman*. Det blev ikke denne fløj, der vandt og den forlod siden VPK og dannede sit eget moskvatro parti. Men kampene tog

vinden ud af sejlene og Hermanssons politiske projekt faldt langsomt fra hinanden.

Werner Schmidt har haft adgang til Hermanssons private arkiv og bruger materialet visse steder til en kritik af den fremstilling Hermansson har givet i sine erindringer. Der er ingen tvivl om, at Werner Schmidt tæller sig blandt Hermanssons venner. Men han hører til den sjældne type ven, som ikke glemmer sin kritik med overtøjet i garderoben. Man kan læse denne bog under synsvinklen 'en grundig kritik af min ven Hermanssons livslange politiske projekt'. Det er en meget produktiv synsvinkel og en fornyelse af genren 'den politiske biografi'. Bogen er skrevet på et meget omfattende kildemateriale og et grundigt kendskab til den relevante litte-

ratur, som man kender det fra Werner Schmidts andre bøger.

C-H Hermansson. En politisk biografi er i eminent forstand et stykke kritisk politisk historie. Den placerer sig indenfor rammerne af arbejderbevægelsens historiske projekt, men samtidig et sted, hvorfra der kan øves kritik både mod socialdemokratismen og kommunismen. Selvom den handler om svenske forhold, har den stor relevans for forståelsen af udviklingen i Danmark gennem dens detaljerighed, som gør forskellene mellem Danmark og Sverige meget tydelige. Som politisk refleksion har den interesse langt udover kommunismeforskernes snævre kreds.

Morten Thing